

2. SZAKASZ. -VAJON VAN-E BENNÜNK VALAMILYEN TERMÉSZETTÖRVÉNY?¹

A második problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy nincs bennünk semmilyen természettörvény.

1. Az embert ugyanis elégséges módon irányítja az örök törvény. Augustinus ugyanis ezt mondja (De lib. arb. I.) [6. fej.]²: „Az örök törvény az, amely mindent igazságosan a legrendezettebbé tesz.” Ámde a természet nem bővelkedik a feleslegesebben, mint ahogy nem is szűkölködik a szükségesekben. Tehát nincs az ember számára valamiféle természettörvény.

2. Ezenkívül, a törvény által irányul az ember a tetteiben a célra, amint fentebb³ mondtuk. Ámde az emberi cselekedeteket nem a természet irányítja célra, mint az értelmetlen teremtmények cselekedeteit, amelyek természeti törekvésük folytán tevékenykednek célirányosan, hanem az ember értelme és akarata által cselekszik valamilyen célért. Tehát nincs az ember számára valamiféle természettörvény.

3. Ezenkívül, minél szabadabb valaki, annál kevésbé köti a törvény. Ámde az ember szabadabb az összes érzékelő lényénél a szabad akarata miatt, amit más érzékelő lényektől eltérően birtokol. Mivel pedig más érzékelő lények nincsenek alávetve természettörvénynek, az embert sem köti semmilyen természettörvény.

Ezzel szemben áll, amit a Glossza⁴ mond a Róm 2 [14]-gyel kapcsolatban („amikor a pogányok törvény híján a természet szavára járnak el a törvény szerint, önmaguknak adnak törvényt”): „Noha nincs írott törvényük, van azonban természettörvényük, amely által bárki megérti és tudatosítja, hogy mi a jó, és mi a rossz.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy mivel a törvény szabály és mérték, kétféleképpen lehet valakiben, amint fentebb⁵ mondtuk: egyik módon, mint szabályozóban és mértékben, másik módon mint szabályozottban és olyanban, amelynek mérték van szabva, mivel amennyiben részesedik valami a szabályból és mértékből, annyiban van szabályozva, és annyiban van neki mérték szabva. Mivel pedig minden alá van vetve az isteni gondviselésnek, mindent az örök törvény szabályoz, és mindennek az szab mértéket, ahogy a mondottakból⁶ kitűnik, azért nyilvánvaló, hogy *minden lény valamennyire részesedik az örök törvényből, amennyiben az örök törvény hatására irányulnak a saját actusaikra és céljaikra*. A többi lények közül az értelmes teremtmény kiválóbb módon van alávetve az isteni gondviselésnek, amennyiben ő maga is részesedik a gondviselésből, magáról és másokról gondoskodva. Ezért ő maga is részesedik az örök törvényből, és általa van természetes irányulása a kellő actusra és célra. Az értelmes teremtmény ezen irányulását nevezzük természettörvénynek. Ezért, amikor a zsoltáros azt mondta: „hozzatok igazi áldozatot!” [Zsolt 4,4], bizonyos emberekkel együtt felteszi a kérdést, hogy mik az igazságos cselekedetek: „Sokan mondják: ki mutatja meg nekünk a javakat?”, és erre a kérdésre válaszolva ezt mondja: „Ragyogtasd ránk arcodat, Uram.” Ez mintegy a természetes ész fénye, amellyel felismerjük, hogy mi a rossz, és mi a jó, ami a természettörvényhez tartozik, ami semmi más, mint az isteni fénynek bennünk való hatása. Ezért nyilvánvaló, hogy *a természettörvény semmi más, mint az örök törvényből való részesedés az értelmes teremtményben*. [10]

Az *első ellenvetésre* tehát azt kell mondanunk, hogy ez az érv akkor bizonyítana, ha a természettörvény különböző valami lenne az örök törvénytől. Ámde az semmi más, mint bizonyos részesedés belőle, amint mondtuk.⁷

¹ DS 1022, 1677.

² PL 32, 1229.

³ Q90,a2

⁴ Rendes Glossza: PL 114,476 A; Lombardus Glosszája: PL 191, 1345 B.

⁵ Q90,al,ad 1.

⁶ A 1.

⁷ A szakasz törzsében.

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy az ész és az akarat minden tevékenysége bennünk abból származik, ami a természet szerint van, amint fentebb⁸ mondtuk: ugyanis minden következtetés a természetszerűen ismert elvekből indul ki, és a célra irányuló eszközök utáni minden törekvés a végső cél utáni természeti törekvésből ered. Ezért az is szükségszerű, hogy cselekedeteinket elsődlegesen a természettörvény irányítsa célra.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a maguk módján az állatok is részesednek az örök értelemről, miként az értelmes teremtmény, de mivel utóbbi értelmével, illetve észével részesedik belőle, ezt a részesedést törvénynek nevezzük, mert a törvény az észhez tartozik, ahogy fentebb⁹ mondtuk. Az állatok pedig nem ésszel részesednek ebből, ezért az ő részesedésük legfeljebb csak metaforikusán mondható törvénynek.

3. SZAKASZ. - VAJON VAN-E VALAMILYEN EMBERI TÖRVÉNY?

A harmadik problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy nincs semmilyen emberi törvény.

1. A természettörvény ugyanis az örök törvényből való részesedés, amint mondtuk.¹⁰ Ámde az örök törvény által „minden a legrendezettebb”, amint Augustinus mondja (De lib. arb. I.)¹¹. Tehát a természettörvény elégséges minden emberi dolog rendezésére, vagyis nincs szükség emberi törvényre.

2. Ezenkívül, a törvénynek mérték-jellege van, amint mondtuk.¹² Ámde az emberi ész nem mértéke a dolgoknak, hanem ellenkezőleg, ahogy a Filozófus mondja (Metaphys. X.) [1. fej.]¹³. Tehát az emberi észből semmiféle törvény nem eredhet.

3. Ezenkívül, a mértéknek a legbiztosabbnak kell lennie, amint a Filozófus mondja (Metaphys. X.) [1. fej.]¹⁴. Ámde az emberi észnek a teendővel kapcsolatos utasításai bizonytalanok; a Bölcs 9 [14] szerint: „A halandók gondolatai bizonytalanok, és terveink ingatagok.” Tehát az emberi észből semmiféle törvény nem eredhet.

Ezzel szemben áll, hogy Augustinus (De lib. arb. I.) [6, 15. fej.]¹⁵ két törvényről beszél, egy örök és egy időleges törvényről, s ez utóbbit emberi törvénynek nevezi.

Válaszul azt kell mondanunk, hogy a törvény a gyakorlati ész bizonyos előírása, amint fentebb¹⁶ mondtuk. Ámde úgy találjuk, hogy a gyakorlati és a spekulatív ész hasonlóan jár el: ugyanis mindkettő bizonyos elvekből jut el bizonyos következtetésekre, amint fentebb¹⁷ mondtuk. Ennek alapján tehát azt kell mondanunk, hogy miként a spekulatív észben természetszerűen ismert, bizonyíthatatlan¹⁸ elvekből jönnek létre a kü[11]lönféle tudományok következtetései, amelyek ismerete nincs természetileg belénk adva, hanem észbeli munkával fedezzük fel azokat, ugyanúgy a természettörvény parancsaiból, mintegy egyetemes és bizonyíthatatlan¹⁹ elvekből kell kiindulnia az emberi észnek és így eljutnia bizonyos részlegesebb intézkedések ismeretére. *Ezeket az emberi ész által felfedezett rendelkezéseket, a törvény lényegéhez tartozó egyéb feltételek teljesülése esetén emberi törvényeknek* nevezzük, ahogy fentebb²⁰ mondtuk. Ezért mondja Tullius is (Rhetorica) [II, 53. fej.]²¹, hogy „a jog

⁸ Q10, a 1

⁹ Q90, al.

¹⁰ A 2.

¹¹ 6. fej., PL 32, 1229.

¹² Q90, a 1.

¹³ 1053, a,31-b,3.

¹⁴ Uo.

¹⁵ PL 32, 1229,1238.

¹⁶ Q 90, a 1, ad 2.

¹⁷ Uo.

¹⁸ De az ellentmondás elvére visszavezethető, tehát tagadhatatlan.

¹⁹ Lásd 9. jegyzet.

²⁰ Q 90, a 1, ad 2.

²¹ Müller, Leipzig, 1908,230. o.

kezdete a természettől indult ki, azután bizonyos szabályokat az ész hasznosnak talált, és ezek szokássá váltak, majd a természettől kiinduló és a szokás által igazolt dolgokat a törvényektől való félelem és a vallás szentesítette”.

Az *első ellenvetésre* tehát azt kell mondanunk, hogy az emberi ész az isteni értelem követelményeiből részesedni nem teljes mértékben, hanem csupán tökéletlenül és a maga módján képes. Ezért, ahogy a spekulatív ész az isteni bölcsességből való természetszerű részesedés által rendelkezik bizonyos egyetemes elvek ismeretével, de nem ismer sajátosan minden igazságot, ahogy azokat az isteni bölcsesség tartalmazza, ugyanúgy a gyakorlati ész oldaláról is természetszerűen részesedik az ember az örök törvényből bizonyos egyetemes elveket illetően, de nem ismeri a konkrét esetekre vonatkozó konkrét utasításokat, ahogy azokat az örök törvény tartalmazza. Ezért szükséges, hogy az emberi ész a maga munkájával jusson el a törvények bizonyos konkrét előírásainak ismeretéhez.

A *második ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy az emberi ész természeténél fogva nem szabálya a dolgoknak, hanem a természetszerűen beléje adott elvek az egyetemes szabályai és mértékei mindannak, amit az embernek cselekednie kell, amiknek a természetes ész a szabálya és mértéke, jóllehet nem mértéke a természettől adott dolgoknak.

A *harmadik ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy a gyakorlati ész a konkrét, esetleges teendőkkel kapcsolatos, nem pedig szükségszerű dolgokkal, mint a spekulatív ész. Ezért az emberi törvények nem rendelkeznek azzal a tévedhetetlenséggel, mint a tudományok bizonyításon alapuló következtetései, és nem is szükséges, hogy minden mérték mindenképpen tévedhetetlen és biztos legyen, hanem csak annyira, ahogy a saját *nemében* lehetséges.

4. SZAKASZ. - VAJON SZÜKSÉG VOLT-E VALAMILYEN ISTENI TÖRVÉNYRE?

A negyedik problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy nem volt szükség valamilyen isteni törvényre.

1. A természettörvény ugyanis az örök törvényből való részesedés bennünk, amint mondtuk.²² Ámde az örök törvény isteni törvény, ahogy mondtuk.²³ Tehát a természettörvényen és a belőle származó emberi törvényeken kívül nem volt szükség valami más isteni törvényre.

2. Ezenkívül, Sir 15 [14] szerint „Isten az embert kiszolgáltatta saját tanácskozása hatalmának”. Ámde a tanácskozás az ész actusa, amint fentebb²⁴ mondtuk. Tehát az [12] ember saját eszének kormányzására lett bízva. Ámde az emberi ész előírása az emberi törvény, amint mondtuk.²⁵ Nem szükséges tehát, hogy az embert más isteni törvény irányítsa.

3. Ezenkívül, az emberi természet jobban el van látva kellékekkel, mint az értelmetlen teremtmények. Ámde az értelmetlen teremtményeknek nincs valamiféle isteni törvényük a beléjük adott természeti irányuláson kívül. Tehát az értelmes teremtménynek sokkal kevésbé van szüksége valamilyen isteni törvényre a természettörvényen kívül.

Ezzel szemben áll, hogy Dávid törvényt kér magának Istentől [Zsolt 119, 33]: „Mutasd meg, Uram, parancsaid útját, annak követésében legyen a jutalmam.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy az *emberi élet irányítására a természettörvényen és az emberi törvényen kívül szükség volt isteni törvényre*, négy okból. Először, mivel a törvény irányítja az ember cselekedeteit a végső célra. Ha az ember csupán olyan célra volna rendelve, amely nem haladja meg arányaiban az ember természetes képességét, nem volna szükség az ész részéről a természettörvényen és az emberi törvényen kívül semmi más irányítóra. De

²² A 2.

²³ A 1.

²⁴ Q 14, a 1.

²⁵ A 3.

mivel az ember az örök boldogság céljára irányul, amely az ember természetes képességének arányait meghaladja, amint fentebb²⁶ mondtuk, ezért szükséges volt, hogy az embert a céljára a természettörvényen és az emberi törvényen felül Isten által adott törvény irányítsa.

Másodszor, mivel az emberi ítélet főleg az esetleges konkrét dolgokról híjával van a bizonyosságnak, előfordul, hogy az emberi cselekedetekről különböző embereknek különböző ítéletei vannak, és ezekből különféle, egymással ellentétes törvények születnek. Ahhoz tehát, hogy az ember kételkedés nélkül képes legyen tudni, hogy mit kell tennie és mit kell elkerülnie, szükséges volt, hogy cselekedeteiben Isten által adott törvény irányítsa, amelyről nyilvánvaló, hogy nem képes tévedni.

Harmadszor, mivel az ember arról képes törvényt hozni, amiről képes ítéletet alkotni. Ámde az ember nem képes ítéletet alkotni a rejtett belső indulatokról, hanem kizárólag a megnyilvánuló külső cselekedeteket tudja megítélni. De az erény tökéletessége megköveteli, hogy az ember mindkét téren helyesen tegyen. Ezért az emberi törvény nem volt képes elégséges módon fékentartani és rendezni a belső indulatokat, hanem szükséges volt ehhez, hogy az isteni törvény közbelépjen.

Negyedszer, mivel - ahogy Augustinus mondja (De lib. arb. I.) [5. fej.]²⁷ - az emberi törvény nem képes minden rossz cselekedetet megbüntetni, illetve megtiltani, mivel abban az esetben, ha minden rosszat ki akarna küszöbölni, ebből az következne, hogy számos jó is megszűnne, és a közjó korlátozva lenne²⁸, ámde a közjó szükséges az emberiség fennmaradásához. Annak érdekében tehát, hogy minden rossz meg legyen tiltva és meg legyen büntetve, szükség volt isteni törvényre, amely minden rosszat megtilt.

Ezt a négy okot érinti a Zsolt 19 [8], ahol ez áll: „Az Úr törvénye makulátlan”, vagyis mentes minden büntől; „megváltoztatja a lelkeket”, vagyis nemcsak a külső, de a belső actusokat is irányítja; „az Úr tanúsága megbízható” az igazság és a helyesség bizonyossága miatt; és „bölcsé teszi a gyermekeket”, amennyiben az embert a természetfeletti, isteni céljára irányítja.

Az *első ellenvetésre* tehát azt kell mondanunk, hogy a természettörvény az örök törvényből az emberi természet képességének arányai szerint részesedik. Ámde szükséges, hogy az ember magasabb rendű módon legyen a természetfeletti végső céljára irányítva. Tehát a természettörvényen kívül Isten külön isteni törvényt adott, amely az örök törvényből magasabb rendű módon részesedik. [13]

A *második ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy a tanácskozás bizonyos vizsgálat,²⁹ ezért bizonyos elvekből kell kiindulnia. A fentebb³⁰ mondtak miatt nem elégséges, hogy a természetszerűen belénk adott elvekből induljon ki, amik a természettörvény parancsai, hanem ezekhez bizonyos magasabb elveknek kell hozzáadódniuk, és ezek az isteni törvény parancsolatai.

A *harmadik ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy az értelmetlen teremtmények nincsenek magasabb rendű célra rendelve, mint az a cél, ami arányos a természeti képességükkel. Ezért hamis a párhuzam.

5. SZAKASZ. - VAJON CSAK EGY ISTENI TÖRVÉNY VAN-E?

Az ötödik problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy csak egy isteni törvény van.

1. Egy királynak ugyanis egy országban egy törvénye van. Ámde az egész emberi *nem* úgy viszonyul Istenhez, mint egy királyhoz. A Zsolt 47 [8] ugyanis ezt mondja: „Isten az egész föld királya.” Tehát csak egy isteni törvény van.

²⁶ Q5,a5.Vö.q62,a 1.

²⁷ PL 32, 1228.

²⁸ Vö. q96, a 2.

²⁹ Vö.q 14, a 1.

³⁰ A szakasz törzsében.

2. Ezenkívül, minden törvény arra a célra irányul, amelyet a törvényhozó szándékol azokban, akik számára törvényt hoz. Ámde egy és ugyanaz, amit Isten minden emberben szándékol: az 1Tim 2 [4] szerint „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére.” Tehát csak egy isteni törvény van.

3. Ezenkívül, úgy tűnik, hogy az isteni törvény annyival áll közelebb az egy örök törvényhez, mint a természettörvény, amennyivel magasabb rendű a kegyelem kinyilatkoztatása a természetes ismeretnél. Ámde a természettörvény minden ember számára egy. Tehát sokkal inkább egy az isteni törvény.

Ezzel szemben áll, amit az Apostol mond (Zsid 7) [12]: „A papság megváltozásával szükségképpen megváltozott a törvény is.” Ámde a papság kétféle, ahogy az Apostol ugyanott [11 skk.] mondja: tudniillik a levita papság és Krisztus papsága. Tehát a törvény is kétféle: a régi és az új törvény.

Válaszul azt kell mondanunk, hogy a szám oka a megkülönböztetés, ahogy az Első Részben³¹ mondtuk. Ámde kétféle módon különbözhetnek a dolgok. Egyik módon úgy, mint teljesen különböző fajhoz tartozók: mint a ló és az ökör. Másik módon pedig *úgy, mint a tökéletes és tökéletlen ugyanabban a fajban*: mint a gyermek és a férfi. *Az isteni törvényt ily módon oszthatjuk fel régi és új törvényre.* Ezért hasonlítja az Apostol (Gal 3) [24-25] a régi törvény állapotát a nevelésre szoruló gyermekhez, az új törvény állapotát pedig a felnőtt férfi állapothoz, aki már nem szorul nevelőre.

Mindkét törvény tökéletességét és tökéletlenségét pedig a törvényhez tartozó három szempont szerint állapíthatjuk meg, ahogy fentebb mondtuk. Először ugyanis a törvényhez tartozik, hogy a közjóra irányuljon, mint célra, ahogy fentebb³² mondtuk. Ez pedig kétféle lehet: érzékelhető, földi jó, és közvetlenül erre a jóra irányul a régi törvény, ezért rögtön (2Móz 3) [8-17], a törvény kezdetén meghívást kap a nép a kananaeusok földjére; azután az értelem tárgyát képező, mennyei jó, és erre irányul az új törvény. Ezért Krisztus a prédikációja kezdetén meghirdette a meghívást a mennyek országába: „Tartsatok bűnbánatot, mert elközelgett a mennyek országa” (Mt 4) [17]. Ezért mondja Augustinus (Contra Faustum IV.) [2. fej.]³³: „Az ideig tartó dolgok ígérete[14]teit az Ószövetség tartalmazza, és ezért nevezik réginek, de az örök élet ígérete az Újszövetséghez tartozik.”

Másodszor, a törvényhez tartozik az emberi cselekedeteknek az igazságosság rendje szerinti irányítása.³⁴ Az új törvény ebben is felülmúlja a régít, mivel a lélek belső actusait rendezi. Erről mondja Mt 5 [20]: „Ha nem múlja felül a ti igazságotok a farizeusokét és az írástudókét, nem mentek be a mennyek országába.” Ezért mondja [a Mester III, dist. 40.], hogy „a régi törvény féken tartja a kezet, az új törvény a lelket”.

Harmadszor, a törvényhez tartozik, hogy az embereket a parancsok megtartására készítse.³⁵ Ezt a régi törvény a büntetésektől való félelemmel igyekezett elérni, az új törvény pedig a szeretet által, amelyet elárasztott szívünkbe Krisztusnak az új törvényben megadott, de a régi törvényben csupán előképíleg jelzett kegyelme. Ezért mondja Augustinus (Contra Adamantum manichei discipulum) [17. fej.]³⁶: „A Törvény és az Evangélium közötti különbség röviden: a félelem és a szeretet.”

Az első ellenvetésre tehát azt kell mondanunk, hogy amint egy házban a családapa más parancsokat ad a gyermekeknek és a felnőtteknek, ugyanúgy Isten is, aki egyedüli király a saját országában, más törvényt adott a még tökéletlenül létező embereknek, és mást, tökéletesebbet azoknak, akiket a korábbi törvény az isteni dolgok nagyobb mértékű

³¹ Q30,a3.

³² Q90,a2.

³³ PL 42, 217-218.

³⁴ **A 4.**

³⁵ Q 90, a 3, ad 2.

³⁶ PL 42, 159.

befogadására alkalmassá tett.

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy az emberek üdvössége csakis Krisztus által volt lehetséges; ahogy az ApCsel 4 [12] mondja: „Nem adatott más név az ég alatt az embereknek, amelyben üdvözülhetnénk.” Ezért az üdvösségre mindenkit tökéletes módon elvezetni képes törvény csak Krisztus eljövetele után volt adható. Korábban Krisztus elfogadására előkészítő törvényt kellett adni annak a népnek, amelyből később Krisztus született, és ez a törvény az üdvösségre vezető igazságosság bizonyos kezdeményeit tartalmazta.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a természettörvény az embert bizonyos általános parancsolatok alapján irányítja, amikben megegyeznek egymással a tökéletesek és a tökéletlenek, ezért mindenkinek egy természettörvénye van. De az isteni törvény az embert bizonyos konkrét teendőiben is irányítja, amikhez nem egyformán viszonyulnak a tökéletesek és a tökéletlenek. Ezért kétféle isteni törvényre volt szükség, amint már³⁷ mondtuk.

1. SZAKASZ. - VAJON A TÖRVÉNY HATÁSA-E JÓVÁ TENNI AZ EMBEREKET?

Az első problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy a törvény nem teszi jóvá az embereket.

1. Az emberek ugyanis az erény által jók: ugyanis „az erény jóvá teszi a birtokosát”, ahogy a Filozófus mondja (Ethic. II.) [5. fej.]³⁸. Ámde az erényt az embernek egyedül Isten adja: ugyanis 0 az, aki „azt bennünk nálunk nélkül műveli”, amint fentebb³⁹ mondtuk az erény definíciójában. Tehát a törvény nem teszi jóvá az embereket.

2. Ezenkívül, a törvény csakis akkor használ az embernek, ha az ember engedelmeskedik a törvénynek. De az, hogy az ember engedelmeskedik a törvénynek, a jóságából származik. Tehát az emberben a jóság előfeltétele a törvénynek. Tehát a törvény nem teszi jóvá az embereket. [17]

3. Ezenkívül, a törvény a közjóra irányul, amint fentebb⁴⁰ mondtuk. Ámde egyesek jól viselkednek a köz ügyeivel kapcsolatban, de a saját dolgaikban nem. Tehát nem a törvényhez tartozik, hogy jóvá tegye az embereket.

4. Ezenkívül, bizonyos törvények zsarnokoktól származnak, ahogy a Filozófus mondja (Politica) [III. 11. fej.]⁴¹. Ámde a zsarnok nem az alattvalói jóságra, hanem csak a saját hasznára törekszik. Tehát a törvény nem teszi jóvá az embereket.

Ezzel szemben áll, amit a Filozófus mond (Ethic. II.) [1. fej.]⁴²: „Bármely törvényhozónak akarata az, hogy a polgárokat jóvá tegye.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy - amint fentebb⁴³ mondtuk - a törvény semmi más, mint az előljáró értelmének követelménye, amivel az alattvalóit kormányozza. *Ámde bármely alattvaló erénye az, hogy megfelelően alávesse magát annak, aki kormányozza, ahogy azt látjuk, hogy a haragvó- és a vágyóképeség erénye abban áll, hogy megfelelően legyenek alávetve az észnek. Ily módon „bármely alávetett lény erénye az, hogy megfelelően alá legyen vetve a parancsolójának”,* ahogy a Filozófus mondja (Polit. I.) [13. fej.]⁴⁴ Ámde minden egyes törvény arra irányul, hogy az alattvalók engedelmeskedjenek neki. Ezért nyilvánvaló, hogy a törvény sajátossága, hogy a neki alávetetteket erényessé tegye. Mivel pedig az erény „jóvá

³⁷ A szakasz törzsében.

³⁸ 1106, a, 13-24.

³⁹ Q55,a4.

⁴⁰ Q90,a2.

⁴¹ 1282, b, 12.

⁴² 1103, b,3-6.

⁴³ Q90, a 1, ad 2; a 3, a 4.

⁴⁴ 1260, a, 20-24.

teszi a birtokosát”⁴⁵, az következik, hogy *a törvény sajátos hatása az, hogy jóvá tegye abszolút értelemben, vagy bizonyos szempontból azokat, akik számára adva van.* Ha ugyanis a törvényhozó a valódi jóra, vagyis az Isten által szabályozott igazságosság szerinti közjóra törekszik, az következik, hogy az emberek a törvény által abszolút értelemben jókká lesznek. Ha pedig a törvényhozó olyan jóra törekszik, ami nem abszolút értelemben jó, hanem a számára hasznos vagy gyönyörködtető jó, illetve ellentmond az isteni igazságosságnak, akkor a törvény az alattvalókat nem abszolút értelemben, hanem bizonyos szempontból, vagyis az ilyen uralom vonatkozásában teszi jóvá. Így azonban jó található a természetüknél fogva rossz dolgokban is, ahogy jó rablónak nevezünk valakit, mivel a céljának megfelelően cselekszik.

Az *első ellenvetésre* tehát azt kell mondanunk, hogy az erény kétféle, ahogy a fentebb⁴⁶ mondottakból kitűnik: szerzett és belénk öntött. Ámde mindkettővel közreműködik a szokásszerű cselekvés, de különböző módon: a szerzett erényt okozza, a belénk öntött erényre pedig felkészít, és a már birtokolt belénk öntött erényt megőrzi és gyarapítja. Mivel pedig a törvény azt a célt szolgálja, hogy irányítsa az emberi cselekedeteket, annyira teszi jóvá a törvény az embereket, amennyire közreműködnek az emberi cselekedetek az erény érdekében. Ezért mondja a Filozófus is (Polit. II.) [Ethic. II, 1. fej.]⁴⁷, hogy „a törvényhozók szoktatás által tesznek jóvá”.

A *második ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy nem mindig az erény tökéletes jósága folytán engedelmeskedik valaki a törvénynek, hanem olykor a büntetéstől való félelemből, máskor pedig egyedül az ész követelménye miatt, ami az erény kezdete, amint fentebb⁴⁸ mondtuk. [18]

A *harmadik ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy bármely rész jóságát az egészhez való viszonya alapján vizsgálhatjuk, ezért mondja Augustinus is (Confess. III.) [8. fej.]⁴⁹, hogy „erkölcsileg minden rész rossz, amely az egészszel nem illik össze”. Mivel pedig bármely ember az állam része, egy ember csakis akkor lehet jó, ha megfelelő viszonyban van a közjával, és az egész csakis a vele arányos részekből állhat megfelelően össze. Ezért az állam közjava csakis akkor állhat fenn, ha a polgárok, vagy legalábbis a vezetők erényesek. De a közjóhoz elegendő, ha a többiek annyira erényesek, hogy engedelmeskednek a fejedelmek parancsolatainak. Ezért mondja a Filozófus (Polit. III.) [4. fej.]⁵⁰: „A fejedelem és a jó ember erénye ugyanaz, de nem ugyanaz bármely polgárnak és a jó embernek erénye.”

A *negyedik ellenvetésre* &7A kell mondanunk, hogy a zsarnok törvénye nem követi az észet, ezért abszolút értelemben nem törvény, hanem a törvény egyfajta elfajulása. Mégis, ha van benne valami a törvény mivoltából, arra irányul, hogy a polgárok jók legyenek. Nem rendelkezik ugyanis a törvény teljes mivoltával: csakis annyit őriz meg belőle, hogy valamely előljáró követelménye az alattvalókkal szemben. Arra törekszik, hogy az alattvalók megfelelően engedelmeskedjenek a törvénynek, ami azt jelenti, hogy legyenek jók, nem abszolút értelemben, hanem az ilyen uralommal való viszonyban.

4. SZAKASZ. - VAJON MINDENKI SZÁMÁRA EGY ÉS UGYANAZ-E A TERMÉSZETTÖRVÉNY?

A negyedik problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy a természettörvény nem ugyanaz

⁴⁵ Vö. az erény definíciójával.

⁴⁶ Q63,a2.

⁴⁷ 1103,b,3-6.

⁴⁸ Q63,al.

⁴⁹ PL 32, 689.

⁵⁰ 1277, a, 20-23.

mindenki számára.

1. A Decretumokban⁵¹ ugyanis ezt olvassuk: „A természetjog az, amit a Törvény⁵² és az Evangélium tartalmaz.” Ámde ez nem közös kincse mindenkinek, mivel „nem mindnyájan engedelmeskednek az Evangéliumnak” (Róm 10) [16]. Tehát a természetjog nem egy és ugyanaz mindenki számára.

2. Ezenkívül, a Filozófus szerint „a törvény szerint létező dolgokat igazságos dolgoknak mondjuk” (Ethic. V.) [3. fej.]⁵³ Ámde ugyanebben a könyvben [10. fej.]⁵⁴ azt olvashatjuk, hogy nincs olyan egyetemesen igazságos dolog, ami nem módosulna némelyeknél. Tehát a természetjog sem ugyanaz mindenki számára. [34]

3. Ezenkívül, a természetjoghoz az tartozik, amire az ember a természete szerint irányul, amint fentebb⁵⁵ mondtuk. Ámde a különböző emberek természetüknél fogva különböző dolgokra irányulnak: egyesek az élvezetekre vágnak, mások a tiszteletre, ismét mások más dolgokra. Tehát nem egy és ugyanaz a természetjog mindenki számára.

Ezzel szemben áll, amit Isidorus mond (Ethymol.) [V, 4. fej.]⁵⁶: „A természetjog minden nép közös tulajdona.”

Válaszul azt kell mondanunk - amint fentebb⁵⁷ mondtuk -, hogy a természetjoghoz azok a dolgok tartoznak, amikre az ember természeténél fogva irányul, és emberi sajátosság, hogy az ember az észének megfelelően irányuljon a cselekvésre. Ámde az ész az egyetemesebből halad a sajátos felé, ahogy a Filozófus mondja (Phys. I.) [1. fej.]⁵⁸. De más és más a szerepe ezzel kapcsolatban a spekulatív és a gyakorlati észnek. Mivel a spekulatív ész főleg a szükségszerű dolgokkal foglalkozik, amik nem lehetnek másképpen, az igazság minden fogyatékoság nélkül megtalálható ugyanúgy a sajátos következtetésekben, mint az egyetemes elvekben. De a gyakorlati ész az esetleges dolgokkal foglalkozik, köztük az emberi cselekedetekkel, ezért, noha egyetemes ítéleteiben található bizonyos szükségszerűség, minél inkább alászállunk a sajátos ítéletek felé, annál inkább található bennük fogyatékoság. Így tehát spekulatív téren ugyanaz az igazság létezik mindenkinél, mind az elvekben, mind a következtetésekben, noha az igazságot nem mindenki ismeri fel a következtetésekben, hanem csak az elvekben, amiket „közös elgondolásoknak” neveznek. A cselekvés területén pedig nem ugyanaz a gyakorlati igazság, illetve helyesség mindenkinél a sajátos dolgokkal kapcsolatban, hanem csak az egyetemes elveket illetően. De azoknál is, akiknél ugyanaz a helyesség a sajátos dolgokkal kapcsolatban, ez nem egyformán ismert mindenki számára.

Így tehát nyilvánvaló, hogy mind a spekulatív, mind a gyakorlati ész egyetemes elveit illetően ugyanaz az igazság, illetve helyesség mindenkinél, amit mindenki egyenlően ismer. A spekulatív ész sajátos következtetéseit illetően pedig ugyanaz az igazság mindenkinél, de nem mindenki számára egyenlően ismert: mindenkinél igaz ugyanis, hogy a háromszög⁵⁹ három darab, két egyenes által közrefogott, egyenlő szöveget tartalmaz, noha ezt nem ismeri mindenki. A gyakorlati ész sajátos következtetéseit illetően viszont nem ugyanaz az igazság, illetve helyesség mindenkinél, és akiknél ugyanaz, nem egyformán ismert. Mindenkinél ugyanis helyes és igaz, hogy az ész szerint kell cselekedni. Ebből az elvből következik, mint sajátos következtetés, hogy a letétbe helyezett dolgokat vissza kell adni a tulajdonosnak. Ez az esetek többségében igaz, de bizonyos esetben előfordulhat, hogy a letétbe helyezett dolgok visszaadása káros, következésképp ésszerűtlen; például, ha a letétet a haza megtámadására

⁵¹ Gratianus előszavában.

⁵² Vagyis az Ószövetség törvénye.

⁵³ 1129, b, 12-14.

⁵⁴ 1134, b, 32-33.

⁵⁵ A 2, a 3.

⁵⁶ PL 82, 199 B.

⁵⁷ A 2, a 3.

⁵⁸ 184, a, 16-21.

⁵⁹ Itt az egyenlő oldalú háromszögről van szó.

használná a tulajdonos. Annál inkább előfordulhat ezzel kapcsolatban fogyatékoság, minél jobban alászállunk a konkrétumok felé; például, ha arról van szó, hogy a létbe helyezett dolgokat milyen konkrét biztosíték mellett, vagy milyen konkrét módon kell visszaadni: ugyanis minél több konkrét feltételt szabunk meg, annál több módon állhat elő fogyatékoság, és lesz helytelen a visszaadás, vagy a vissza nem adás.

Így tehát azt kell mondanunk, hogy *a természettörvény az egyetemes alapelveit illetően egy és ugyanaz mindenkinél, mind a helyességét, mind az ismeretét illetően. De bizonyos sajátos dolgokat illetően, amik egyetemes elvekből levont következtetések, a ter[35]mészettörvény az esetek többségében egy és ugyanaz mindenkinél, mind a helyességét, mind az ismeretét illetően, de némely esetben előfordulhat fogyatékoság, mind a helyességgel kapcsolatban* (bizonyos konkrét akadályok miatt, ahogy a létrejönni és elpusztulni képes dolgok is némely esetben fogyatékosak, bizonyos akadályok miatt), *mindaz ismeretet illetően is*, mivel egyesek értelmé elferdült, szenvedély, rossz szokás vagy rossz természeti hajlam következtében, ahogy például a germánok egykor a rablást nem tekintették rossznak, amint beszámol erről Iulius Caesar (De bello Gallico) [VI, 23. fej.]⁶⁰, ami mégis kifejezetten ellentétes a természettörvénnyel.

Az első ellenvetésre tehát azt kell mondanunk, hogy a Gratianus-idézetet nem úgy kell értenünk, mintha mindaz, amit a Törvény és az Evangélium tartalmaz, a természettörvényhez tartozna, mivel a Biblia sok természetfeletti igazságot is közöl, hanem úgy, hogy a természettörvény a maga egészében bennefoglaltatik a Szentírásban. Ezért, miután Gratianus azt mondta, hogy „a természetjog az, amit a Törvény és az Evangélium tartalmaz,” azonnal hozzátette⁶¹ ezt a példát: „Ezért mindenki köteles másnak azt cselekedni, amit kíván, hogy neki cselekedjenek.”

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a Filozófus mondását azokra a dolgokra kell értenünk, amik nem mint egyetemes elvek, hanem mint azokból levont következtetések igazságosak a természettörvény szerint. Ezek az esetek többségében helyesek, és némely esetben fogyatékosak.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy amint az emberben az ész uralkodik és parancsol a többi potenciának, ugyanúgy a más potenciákhoz tartozó valamennyi természeti hajlamnak az ész szerint kell rendeződnie. Ezért mindenkinél egyetemesen helyes, hogy az emberek összes hajlamai az ész szerint legyenek irányítva.

5. SZAKASZ. -VAJON VÁLTOZHAT-E A TERMÉSZETTÖRVÉNY?

Az ötödik problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy a természettörvény változhat.

1. A Sir 17 [11] szövegének („hozzáadta nekik az élet fegyelmét és törvényét”) Glosszája⁶² ezt mondja: „Akarta, hogy a természettörvény javítására írott törvény legyen.” Ámde az, amit kijavítanak, változik. Tehát a természettörvény változhat.

2. Ezenkívül, az ártatlan ember megölése, a házasságtörés és a lopás ellentétes a természettörvénnyel. Ámde úgy találjuk, hogy ezeket megváltoztatta Isten: például, amikor megparancsolta Ábrahámnak, hogy ölje meg az ártatlan fiát, ahogy ezt az IMóz 22 [2]-ben olvassuk; amikor megparancsolta a zsidóknak, hogy a kölcsönzött egyiptomi edényeket titokban lopják el (vö. 2Móz 12 [35 sk.]) [vö. még 3, 22; 11, 2]; és amikor megparancsolta Ozeásnak, hogy fogadjon el egy házasságtörő asszonyt, ahogy Oz 1 [2] elmondja. Tehát a természettörvény változhat.

3. Ezenkívül, Isidorus szerint (Etymol.) [V, 4. fej.]⁶³ „mindenek köztulajdona, valamint mindenkinek egy és ugyanazon szabadsága a természettörvényből következik”. Ámde azt

⁶⁰ DuPontet, Oxford, 1900, VI, 23.

⁶¹ Az első ellenvetésben id. helyen.

⁶² Rendes Glossza: PL 113, 1201 B; Rabanus M: „In Eccli.”, IV. 5.fej.: PL 109, 876 CD.

⁶³ PL 82, 199 B.

látjuk, hogy ezeket megváltoztatták az emberi törvények. Tehát úgy látszik, hogy a természettörvény változhat. [36]

Ezzel szemben a Decretumokban (dist. 5.)⁶⁴ ez olvasható: „A természetjog az értelmes teremtmény eredetétől kezdve létezik, és nem változik az idő múlásával, hanem változhatatlan marad.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy kétféleképpen lehet érteni azt, hogy a természettörvény változhat. Egyik módon úgy, hogy valami hozzáadódik. Így semmi akadálya sincs annak, hogy a természettörvény változzék: ugyanis mind az isteni, mind az emberi törvény sok mindent hozzáadott a természettörvényhez, ami az emberi élethez hasznos.

Másik módon a természettörvény változása *elvétele módján* érthető, úgy tudniillik, hogy valami megszűnik a természettörvényből, ami korábban hozzátartozott. Ebben az értelemben a természettörvény az alapelveit tekintve teljesen változhatatlan. A másodlagos parancsait tekintve pedig, amiket az alapelvei sajátos következményeinek nevezünk,⁶⁵ a természettörvény nem változik úgy, hogy az esetek többségében ne lenne mindig helyes az, amit a természettörvény előír. De változhat valamely konkrét esetben, illetve bizonyos esetekben, az ilyen parancsolatok megtartását akadályozó sajátos okok következtében, ahogy fentebb⁶⁶ mondtuk.

Az *első ellenvetésre* tehát azt kell mondanunk, hogy a Glossza azért mondja, hogy az írott törvény a természettörvény javítására adatott, mivel az írott törvény pótolta azt, ami a természettörvényből hiányzott,⁶⁷ vagy mivel a természettörvény egyesek szívében bizonyos részeit illetően megromlott, és ennek következtében azok jónak vélték azt, ami természeténél fogva rossz, és az ilyen romlás javítást igényelt.

A *második ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy mindenki természetes halállal hal meg, a rosszak és igazak egyaránt. Ezt a természetes halált az isteni hatalom az áteredő bűn büntetéseként rendelte el, ahogy az 1 Sám 2 [6] mondja: „Az Úr adja a halált és az életet.” Ezért Isten parancsa alapján - minden igazságtalanság nélkül - bárkinek, bűnösnek és ártatlannak egyaránt el lehet venni az életét. - A házasságtörés pedig más feleségével való közösülést jelent, de a szóban forgó asszony Ozeásnak isteni parancs alapján lett rendelve. Ezért ha bárki bármely nővel isteni parancs alapján közösül, ez nem házasságtörés és nem paráználkodás. - Hasonlót kell mondanunk a lopásról, ami idegen dolog elvétele. Ha a mindenség Ura, Istene parancsa alapján vesz el valaki bármit is, nem a tulajdonos⁶⁸ akarata nélkül veszi el, ami a lopás lényege lenne.⁶⁹ - Nemcsak az emberre vonatkozóan igaz az, hogy mindaz, amit Isten parancsol, minden további nélkül kötelező, hanem a természeti dolgokban is érvényes: mindaz, ami Istentől jön létre, bizonyos módon természetszerű, ahogy az Első Részben⁷⁰ mondtuk.

A *harmadik ellenvetésre* azt kell mondanunk, hogy valamit a természetjogból következőnek kétféle értelemben mondhatunk. Egyik módon, mert a természet arra irányul: például nem szabad másnak jogtalanságot okozni. Másik módon, mivel a természet nem okozza annak ellentétét: ahogy mondhatjuk, hogy az ember természetjogilag meztelen, mert nem a természet ruházta fel, hanem az emberi mesterség. A „mindenek köztulajdona, valamint mindenkinek egy és ugyanazon szabadsága” annyiban mondható a természetjogból következőnek, hogy a birtokok megkülönböztetését nem a természet vezette be, hanem az emberi ész, az emberi élet hasznára. Így a természettörvény csupán úgy változott, hogy valami hozzáadódott. [40]

⁶⁴ Az előszóban.

⁶⁵ Az előző szakaszban.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Vö. q 100, a 1.

⁶⁸ Elsődlegesen Isten minden létező dolog tulajdonosa.

⁶⁹ Vö. q 100, a 8, a szakasz törzse és ad 3.

⁷⁰ Q 105, a 6, ad 1.

VAJON MINDEN EMBERI TÖRVÉNY A TERMÉSZETTÖRVÉNYBŐL SZÁRMAZIK-E?⁷¹

A második problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy nem minden emberi törvény ered a természettörvényből.

1. A Filozófus ugyanis ezt mondja (Ethic. V.) [10. fej.]⁷²: „Emberi törvény folytán jogos az, aminél előzetesen semmi különbséget nem jelent, hogy így, vagy másképpen jön létre.” Ámde a természettörvényből származó dolognál különbséget jelent, hogy így vagy másképpen jön létre. Tehát az emberi törvények nem minden döntése származik a természettörvényből.

2. Ezenkívül, a felosztásban a tételes jog szemben áll a természetjoggal, ahogy Isidorus (Etymol.) [V, 4. fej.]⁷³ és a Filozófus mondja (Ethic. V.) [10. fej.]⁷⁴. Ámde amik a természettörvény általános elveiből származnak, mint következtetések, a természettörvényhez tartoznak, amint fentebb⁷⁵ mondtuk. Tehát az emberi törvényhez tartozók nem származnak a természettörvényből.

3. Ezenkívül, a természettörvény ugyanaz mindenkinél: a Filozófus (Ethic. V.)⁷⁶ ugyanis ezt mondja: „A természettörvény folytán jogos az, aminek mindenütt azonos az, ereje.” Ha tehát az emberi törvények a természettörvényből származnának, az következne, hogy azok is azonosak mindenkinél, ami nyilvánvalóan téves állítás.

4. Ezenkívül, a természettörvényből származó törvényekre adható magyarázat. Ámde „az ősök nem minden törvényi szabályozására adható magyarázat”, ahogy a jogi szakértő⁷⁷ mondja. Tehát nem minden emberi törvény származik a természettörvényből.

Ezzel szemben áll, amit Tullius mond (Rhetor.) [II, 53. fej.]⁷⁸: „A természettől kiinduló és a szokás által igazolt dolgokat a törvényektől való felelem és a vallás szentesítette.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy „úgy tűnik, nem törvény, ami nem igazságos”, amint Augustinus mondja (De lib. arb. I.) [5. fej.]⁷⁹. Ezért amennyire igazságos, annyiban törvény. Ámde az emberi dolgokban azért mondunk valamit igazságosnak, mivel az ész szabálya szerint helyes. Az észnek pedig elsődleges szabálya a természettörvény, ahogy a fentebb⁸⁰ mondottakból nyilvánvaló. Tehát *minden emberi törvény annyiban törvény, amennyiben a természettörvényből származik. Ha pedig a természettörvénytől valamiben eltér, már nem törvény, hanem annak megromlása.*

De tudnunk kell, hogy a természettörvényből valami kétféleképpen származhat: egyik módon mint elvekből levont következtetés, másik módon mint bizonyos egyetemes elveknek konkretizálása. Az első mód hasonló ahhoz, ahogy a tudományokban az elvekből a bizonyított következtetések létrejönnek. A másik mód pedig ahhoz hasonló, ahogy a mesterségekben az egyetemes formák valamilyen konkrét alakot öltenek: ahogy például az építész mesternek a ház egyetemes formáját konkretizálnia kell ilyen [41] vagy olyan konkrét alakú házra. Tehát bizonyos törvények a természettörvény egyetemes elveiből következtetések módján származnak: például az, hogy „nem szabad ölni”, levezethető, mint következtetés abból, hogy „semmi rosszat nem szabad tenni”. Más törvények pedig a természettörvényből konkretizálás

⁷¹ DS 1756-1759,1761, 1764.

⁷² 1134, b, 18-19.

⁷³ PL 82, 199 B.

⁷⁴ 1134, b, 18-19.

⁷⁵ Q94,a4.

⁷⁶ 10. fej.: 1134, b, 19-20.

⁷⁷ Digesta I, 3, 20.

⁷⁸ Müller, Leipzig, 1908,230. o.

⁷⁹ PL 32, 1227.

⁸⁰ Q91,a2,ad2.

módján erednek: ahogy a természettörvény előírása, hogy aki vétkezik, bűnhődjön; de az, hogy ilyen vagy olyan büntetéssel bűnhődjön, a természettörvény egyfajta konkretizálása.

A tételes emberi törvények között mindkét módon származók megtalálhatók. De az első módon származókat az emberi törvény nemcsak úgy tartalmazza, mintha tételes törvények lennének, hanem törvényerejük is a természettörvényből származik. A második módon származók azonban kizárólag az emberi törvény folytán rendelkeznek törvény-erővel.

Az első ellenvetésre tehát azt kell mondanunk, hogy a Filozófus azokról a törvényekről beszél, amelyek a természettörvény parancsolatainak bizonyos konkretizálása által jöttek létre.

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy ez az érv azokból a törvényekből indul ki, amelyek a természettörvényből mint következtetések származnak.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a természettörvény egyetemes elveit az emberi dolgok sokrétű változatossága miatt nem lehet ugyanolyan módon alkalmazni mindenkire, és innen ered a tételes törvény különbözősége a különböző embereknél.

A negyedik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a jogi szakértő ezen mondását azokra a törvényekre kell értenünk, amiket az ősök a természettörvény konkretizálása során hoztak. Ezekhez úgy viszonyul a bölcs szakemberek ítélete, mint bizonyos elvekhez, amennyiben tudniillik tüstént látják, hogy egyedileg mit célszerű határozni. Ezért mondja a Filozófus (Ethic. VI.) [12. fej.]⁸¹, hogy az ilyenekben „nem kevesebb figyelmet érdemelnek a szakértők és a bölcs ősök bizonyíthatatlan kijelentései és nézetei, mint a bizonyítások”.

6. SZAKASZ. - VAJON A TÖRVÉNY ALATTVALÓINAK SZABAD-E A TÖRVÉNY SZAVAITÓL ELTÉRŐEN CSELEKEDNIÜK?

A hatodik problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy a törvény alattvalóinak nem szabad a törvény szavaitól eltérően cselekedniük.

1. Augustinus ugyanis ezt mondja (De vera relig.) [31. fej.]⁸²: „Az emberi törvények esetében, noha emberek ítélnék róluk, amikor megalkotják őket, de amikor már meghozták és megerősítették azokat, nem szabad róluk, hanem csak szerintük ítélni.” Ámde ha valaki figyelmen kívül hagyja a törvény szavait, mondván, hogy a törvényhozó szándékát követi, úgy tűnik, a törvényről ítélt. Tehát a törvény alattvalójának nem szabad figyelmen kívül hagynia a törvény szavait, hogy a törvényhozó szándékát kövesse.

2. Ezenkívül, csak arra tartozik a törvények értelmezése, aki törvényhozó. Ámde a törvény alattvalói nem törvényhozók. Tehát nem jogosultak a törvényhozó szándékának értelmezésére, hanem mindig kötelesek a törvény szavai szerint cselekedni.

3. Ezenkívül, minden bölcs ember képes szavakkal kifejezni a szándékát. Ámde a törvényhozókat bölcs embereknek kell tekinteni: [a Szentírásban] ugyanis ezt mondja a Bölcsesség (Péld 8) [15]: „Általam kormányoznak a királyok, és tesznek igazságot a tisztségviselők.” Tehát a törvényhozó szándékáról csakis a törvény szavai segítségével kell ítélni.

Ezzel szemben áll, amit Hilarius mond (De Trin. IV.) [14]⁸³: „A mondottak értelmét a mondás okaiból kell méríteni, mivel nem a dolgot kell alávetni a beszédnek, hanem a beszédet a dolognak.” Tehát nagyobb figyelmet kell fordítani a törvényhozót mozgató okra, mint magukra a törvény szavaira.

Válaszul azt kell mondanunk, hogy - amint fentebb⁸⁴ mondtuk - minden törvény az emberek közjavára irányul, és ennyiben van törvényereje és törvény-jellege; amennyiben pedig ebben

⁸¹ 1143, b, 11-17.

⁸² PL 34, 148.

⁸³ PI 10, 107 C.

⁸⁴ A4.

fogyatékos, híjával van a kötelező erőnek. Ezért mondja a jogi szakember⁸⁵: „Semmilyen jogi megfontolás és méltányosságból eredő jóindulat nem tűri el azt, hogy amiket üdvös módon az emberek hasznára vezettek be, mi keményebb értelmezéssel az emberek érdekével szemben kegyetlenné változtassuk.” Ámde sokszor előfordul, hogy az emberek közjava számára hasznos valamit megtartani az esetek többségében, de bizonyos esetekben ugyanez nagyon ártalmas lenne. Mivel pedig a törvényhozó nem képes minden egyedi esetet átlátni, a törvényt azok alapján hozza (a köz[53]hasznot szolgálni akarván), amik az esetek többségében előfordulnak. *Ha tehát felmerül olyan eset, amelyben az ilyen törvény megtartása az emberek közjava szempontjából káros lenne, az ilyen törvényt nem kell megtartani.*

Például, ha egy ostromlott városban hoznak egy olyan törvényt, hogy a város kapui maradjanak zárva, ez a közjó számára az esetek többségében hasznos. Ha azonban előfordul olyan eset, hogy az ellenség üldöz olyan polgárokat, akik a város őrzői, igen káros lenne a város számára, ha zárva maradnának a kapuk. Ezért ilyen esetben a törvény szavai ellenére ki kell nyitni a kapukat, hogy megőrződjék a közjó, amit a törvényhozó szándékol.

De azt is meg kell fontolni, hogy *ha a törvény szó szerinti megtartása nem okoz azonnali veszélyt, amit rögtön el kell hártani, nem tartozik bárkire, hogy értelmezze*, mi lenne hasznos a városnak, és mi lenne káros, *hanem ez egyedül a feljebbvalók dolga*, akiknek joguk van ilyen esetekben a törvények alól felmentést adni. Ha pedig azonnali a veszély, és nem tűr halasztást, s így nem lehet feljebbvalóhoz fordulni, maga a szükségesség hozza magával a felmentést, mivel a szükségesség nincs alávetve a törvénynek.

Az első ellenvetésre tehát azt kell mondanunk, hogy aki szükség esetén tér el a törvénytől, nem mond ítéletet a törvényről, hanem az egyedi esetről ítél, amelyben úgy látja, hogy a törvény szavait nem kell megtartani.

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy aki a törvényhozó szándékát követi, abszolút értelemben nem értelmezi a törvényt, hanem nyilvánvaló ártalom esetén világos, hogy a törvényhozónak más volt a szándéka. Ha ugyanis kétség áll fenn, vagy a törvény szavai szerint kell cselekedni, vagy a feljebbvalókkal kell konzultálni.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy egy embernek sincs akkora bölcsessége, hogy minden egyedi esetre tudna gondolni. Ezért szavakkal nem képes elégséges módon kifejezni, hogy mi a megfelelő a kívánt cél elérésére. De ha képes is lenne a törvényhozó minden esetet megfontolni, a homály elkerülése végett akkor sem volna szükséges, hogy mindet kifejezze, hanem annak megfelelően tartozna törvényt hozni, ami az esetek többségében előfordul.

VAJON AZ EMBERI TÖRVÉNYNEK VALAMILYEN MÓDON VÁLTOZNI KELL-E?

Az első problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy az emberi törvénynek semmilyen módon nem szabad változnia. [54]

1. Az emberi törvény ugyanis a természettörvényből származik, amint fentebb⁸⁶ mondtuk. Ámde a természettörvény változhatatlan. Tehát az emberi törvénynek változhatatlannak kell maradnia.

2. Ezenkívül, a mértéknek leginkább állandónak kell lennie, ahogy a Filozófus mondja (Ethic. V.) [8. fej.]⁸⁷. Ámde az emberi törvény az emberi cselekedetek mértéke, ahogy fentebb⁸⁸ mondtuk. Tehát változhatatlannak kell maradnia.

3. Ezenkívül, a törvény lényegéhez tartozik, hogy igazságos és helyes legyen, amint fentebb⁸⁹

⁸⁵ Digesta I, 3, 25.

⁸⁶ Q95,a2.

⁸⁷ 1133, a, 25-31.

⁸⁸ Q90,al,a2.

⁸⁹ Q95, a 2.

mondottuk. Ámde ami egyszer helyes, mindig helyes. Tehát ami egyszer törvény, annak mindig törvénynek kell lennie.

Ezzel szemben áll, amit Augustinus mond (De lib. arb. I.) [6. fej.]⁹⁰: „Az emberi törvény, még akkor is, ha igazságos, idővel jogosan megváltoztatható.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy az emberi törvény az ész egyfajta előírása, ami az emberi cselekedeteket irányítja, amint fentebb⁹¹ mondtuk. Ennek megfelelően *két oka lehet annak, hogy az emberi törvény jogosan megváltozzék: az egyik az ész részéről, a másik pedig az emberek részéről*, akiknek a cselekedeteit a törvény szabályozza. Az ész részéről, mivel az ész számára természetesnek tűnik, hogy fokozatosan jusson el a tökéletlenből a tökéletesre. Ezért a spekulatív tudományokban azt tapasztaljuk, hogy az első filozófusok bizonyos tökéletlen tanokat hagytak utódaikra, amik később az utódok által tökéletesebbé váltak. A cselekedetek terén is hasonló a helyzet. Akik ugyanis elsőként törekedtek az emberek közössége számára valami hasznosat feltalálni, mivel nem voltak képesek önmaguktól mindent megfontolni, bizonyos téren fogyatékos, tökéletlen dolgokat hoztak létre, amiket az utódok megváltoztattak, és helyettük olyan dolgokat alkottak, amik a közjó szempontjából kevésbé voltak fogyatékosak.

Az emberek részéről pedig, akiknek a cselekedeteit a törvény szabályozza, a törvény helyesen változhat meg az emberi körülmények változása miatt, mivel az emberek számára különböző körülmények között különböző dolgok válnak hasznukra. Augustinus példája szerint (De lib. arb. I.) [6. fej.]⁹² „ha a nép megfelelően mértéktartó, komoly, és a közösség hasznának szorgalmas őrzője, helyes olyan törvényt hozni, amelynek alapján az ilyen nép maga választhat magának előjárókat, akik a közös ügyeket irányítják. Ha viszont lassanként ugyanaz a nép megromolva már pénzzel megvásárolható módon szavaz és a kormányzást gyalázatos bűnökkel fertőzött személyek kezébe adja, helyesen fosztják meg az ilyen népet a tisztségek adásának hatalmától, és bízzák a vezetők megválasztását kisebb számú jó ember döntésére.”

Az első ellenvetésre tehát azt kell mondanunk, hogy a természettörvény az örök törvényből való részesedés, amint fentebb⁹³ mondtuk, és ezért változhatatlan marad, ami a természetet alkotó isteni ész változhatatlanságából és tökéletességéből következik. Ámde az emberi ész változékony és tökéletlen. Ezért a törvénye változhat. - Ezenkívül, a természettörvény egyetemes parancsolatokat tartalmaz, amik mindig megmaradnak, az embertől alkotott törvény pedig különféle felmerülő esetek szerinti részleges parancsolatokból áll. [55]

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a mértéknek a lehetőség szerint állandónak kell lennie. Ámde a változékony dolgokban semmi sem lehet teljesen változhatatlant állandó. Ezért az emberi törvény nem lehet teljesen változhatatlan.

A harmadik ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy a testi dolgokban helyesről abszolút értelemben beszélünk, és ezért a helyes természeténél fogva mindig helyes marad. De a törvény helyességéről a közösség hasznával való viszonyban beszélünk, amellyel nem mindig arányos egy és ugyanaz a törvény, amint fentebb⁹⁴ mondtuk. Ezért az ilyen helyesség változik.

VAJON AZ EMBERI TÖRVÉNYNEK MINDIG VÁLTOZNI KELL-E, AMIKOR VALAMI JOBB KÍNÁLKOZIK?

A második problémát így közelítjük meg: úgy látszik, hogy az emberi törvénynek mindig változnia kell, amikor valami jobb kínálkozik.

⁹⁰ PL 32, 1229.

⁹¹ Q91,a3.

⁹² PL 32, 1229.

⁹³ Q91,a2;q96,a2,ad3.

⁹⁴ A szakasz törzsében.

1. Az emberi törvényeket ugyanis az emberi ész alkotta, mint a többi mesterségeket is. Ámde a többi mesterségekben megváltoztatják, amihez korábban ragaszkodtak, ha valami jobb kínálkozik. Tehát ugyanezt kell tenni az emberi törvényekkel kapcsolatban is.

2. Ezenkívül, az elmúlt dolgokból következtetni tudunk az eljövendőkre. Ámde, ha nem változtak volna az emberi törvények, amikor jobbak kínálkoztak, sok nem kívánatos dolog következett volna be, mivel úgy találjuk, hogy az antik törvények sok kezdetlegességet tartalmaznak. Tehát úgy látszik, hogy a törvényeket meg kell változtatni mindannyiszor, amikor helyettük valami jobbat lehet alkotni.

3. Ezenkívül, az emberi törvényeket az emberek egyedi cselekedeteivel kapcsolatban hozzák. Ámde az egyedi dolgokkal kapcsolatban tökéletes ismeretre csak tapasztalat által tudunk szert tenni, ami „időt igényel”, ahogy a Filozófus mondja (Ethic. II.) [1. fej.]⁹⁵. Tehát úgy tűnik, hogy az idő múlásával kínálkozhat valami jobb, amit törvényé kell tenni.

Ezzel szemben áll, amit a Decretumok (dist. 12)⁹⁶ tartalmaznak: „Nevetséges és meglehetősen szégyenletes, ahogy az atyáinktól kapott hagyományokat hagyjuk széttöredezni.”

Válaszul azt kell mondanunk, hogy az emberi törvény annyiban változik helyesen, amennyiben a változás által a közjó gyarapszik, amint mondtuk.⁹⁷ Ámde a törvény változása természeténél fogva a közjó számára káros, mivel a törvények megtartása szempontjából nagyjelentőségű a szokás: úgyannyira, hogy amik az általános szokás ellenére jönnek létre, nehezebbnek tűnnek, még akkor is, ha természetükénél fogva könnyebbek. Ezért amikor megváltozik a törvény, csökken a törvény kötelező ereje, amennyiben megszűnik a megszokott. Ezért *az emberi törvényt csak akkor szabad megváltoztatni, ha valamilyen szempontból pótlódik a közjó számára annyi, amennyi más szempontból el lett véve belőle*. Ami vagy úgy történik, hogy az újonnan alkotott törvényből valamilyen igen nagy és nyilvánvaló haszon származik, vagy úgy, hogy az új törvényre igen nagy szükség van, mivel a megszokott törvény vagy nyilvánvaló erkölcsi rosszat tartalmaz, vagy a megtartása legtöbbször káros. Ezért mondja a jogi szakem[56]ber⁹⁸: „Új dolgok alkotása esetén nyilvánvalónak kell lennie a hasznosságnak, szakítsunk azzal a joggal, ami sokáig méltányosnak tűnt.”

Az első ellenvetésre tehát azt kell mondanunk, hogy a mesterségek tárgyai hatékonyságukat kizárólag az észtől nyerik, ezért mindazon esetben, amikor az ész számára jobb megoldás kínálkozik, meg kell változtatni azt, amihez korábban ragaszkodtak. De „a törvények legnagyobb ereje a szokásból ered”, ahogy a Filozófus mondja (Polit, II) [8. fej.]⁹⁹. Ezért nehezen változtathatók.

A második ellenvetésre azt kell mondanunk, hogy ebből az érvből az következik, hogy a törvényeket meg kell változtatni, de nem akármilyen jobbítás érdekében, hanem nagy hasznosság végett, vagy a szükségesség miatt, amint mondtuk.¹⁰⁰

Hasonlót kell mondanunk *a harmadik ellenvetésre* is.

⁹⁵ 1103,a,16-18.

⁹⁶ Gratianus, Decretum I, dist. 12, can. 5.

⁹⁷ Al.

⁹⁸ Digesta 1,4, 2.

⁹⁹ 1269, a, 20-24.

¹⁰⁰ A szakasz törzsében.